

GINTAUTAS MAŽEIKIS

Renesanso atminties meno įtaka Descartes'o filosofijai

Žymiai mažiau diskutuojamas klausimas nei Descartes'o filosofijos sąsajos su naujųjų amžių ir šiuolaikine filosofija yra renesansiškosios šio mąstytojo idėjų ištakos. O jei jau ši problema keliami, tai paprastai ji siejama su Atgimimo kosmologija ar su okamiškuoju nominalizmu, bet ne su tomis idėjomis, kurios viešpatavo Renesanso Europoje. Pavyzdžiui, gana retai yra aptariamos Descartes'o metodologizmo ir Atgimimo neoplatonizmo, lulizmo bei atminties meno teorijų sąsajos. Pastebėtinas ir vengimas sieti šį naujųjų amžių racionalizmo pradininką su Renesanso pasaulėžiūros estetiniais ir magiškaisiais principais, nors ankstyvąją Descartes'o kūrybą ženkliai veikė Giovanni's della Porta, kurio traktatą „Natūralioji magija, arba Apie gamtinių dalykų stebuklus“ jis puikiai žinojo. Paprastai Descartes'o vardu žymimas šuolis pereinant iš vienos epochos filosofijos ir pasaulėžiūros į kitą, kur Descartes neišvengiamai pasirodo kaip šiuolaikinės filosofijos pradininkas. Tačiau ši šiuolio idėja neretai yra kritikuojama kaip nepakankamai pagrįsta ir perdėm metafizinė (arba tiesiog neohegeliška). Nepakankamas dėmesys istorinėms Descartes'o idėjų ištakoms nulemia pabrėžtinę jo modernizaciją, kam, be abejo, didelės įtakos turėjo šio amžiaus pozityvistinės ir neopozityvistinės idėjos bei historicistinės (K. Popperio prasme) filosofijos istorijos interpretacijos. Būtent tai, mano nuomone, reikalauja papildomos šio mąstytojo idėjų fenomenologinės analizės, paremtos esminiais idėjų istorijos bei šiuolaikinės ikonologijos pasiekimais. Kitaip tariant, filosofijos istorijos ribose, priešingai modernizacijos procesams, galbūt būtų naudinga Descartes'o filosofijos archaizacija.

Skaitant Descartes'o kūrinius, krenta į akis jo pabrėžtinai kritiška apeliacija į dvi svarbias Renesanso filosofijos apmąstymų kryptis: kosmologiją ir atminties meną. Pirmoji asocijuojasi su Copernico ir Ticho Brahės darbais, antroji su lulizmu ir Petero Ramuso genetiniu atminties meno principu. Paskutiniaisiais dešimtmečiais ir viena, ir kita teorinių apmąstymų kryptis buvo pakankamai kritiškai permąstytos. hermeneutiškai interpretuotos, siejant minėtas kryptis su to meto neoplatoniškąja, hermetine, kabalistine tradicijomis bei su naujai aiškinamomis Renesanso epochos estetinėmis harmonijomis, puikumo ir įvairovės (*varieta*) idėjomis.

Jau 1619 metų sausyje trumpuose pamąstymuose Descartes bandė sieti savo naujojo kritinio metodo paieškas su tuo metu dar pakankamai populiariu atminties menu: „Probėgčiomis, tačiau su nauda sau pačiam, perskaitęs visus šiuos Lamberto Schenkelio išsigalvojimus (knygoje „Apie atminties me-

na“), aš pagalvoju, kad man bus lengva, visa ką susiejant su priežastimis, savo vaizduote apimti visa tai, ką aš atradau; o kadangi visos priežastys savo ruožtu siejasi su viena, tai akivaizdu, kad nėra reikalo vienodai taikyti atmintį visuose moksluose, kadangi tas, kuris pakilo iki priežasčių suvokimo, savo galvoje sugebės atkurti visus su šia priežastimi susietus išnykusius vaizdus, reiškinius, ir tai yra tikrasis atminties menas <...> Tikroji atminimo tvarka slypi vaizdinių tarpusavio ryšio atskleidime“ (1).

1619 metų kovo 26 dienos laiške C. I. Bacmanui jis tęsė šią temą. tik jau apeliuodamas į renesansiškojo atminties meno ištakas, į Ramono Lullijaus meną: „Ir žinoma, aš neslėpsiu nuo Jūsų savo rūpesčių šaltinio: tai ne Lullijaus „Trumpas menas“ – aš pasistengsiu paaiškinti visai naują mokslą, kuris leistų bendriausiu pavidalu išspręsti visas problemas nepriklausomai nuo dydžio rūšies, nutrukstamumo ar nenutrūkstamumo, kiekvienu atveju besiremiant tik pačia dydžio prigimtimi“ (2).

Tais pačiais metais, balandžio 29 dieną laiške Bacmanui jis vėl grįžta prie šios temos: „Prieš tris dienas užvažiuojamajame kieme Dordrechte susitikau su vienu mokyto vyru, su kuriuo bendravome, kalbėdami apie Lullijaus „Ars parva“. Jis pasigyrė tokiu labai sėkmingu gebėjimu naudotis šiuo „Menu“, kad galėjo visą valandą samprotauti apie šį dalyką. Vėliau, jei būtų reikėję dar valandą samprotauti apie šį meną, jis būtų atradęs kitus dalykus, visiškai besiskiriančius nuo ankstesniųjų, ir taip be perstojo dvidešimt valandų. Spręskite patys, ar galima juo tikėti? Tai buvo truputį plepus vidutinio amžiaus žmogus, kurio visos žinios buvo knyginės kilmės, kadangi jos buvo veikiau jo lūpose nei galvoje. Tačiau aš rūpestingai jį klausinėčiau, ar nėra šis menas bendrųjų dialektikos teiginių apibendrinimas, kuriuose ir slypi jo prielaidos? Jis su tuo sutiko, bet pridūrė, kad nei Lullijus, nei Agrippa savo knygose neparašė nors kokių „raktų“, jo žodžiais tariant, būtinų, norint atskleisti šio meno paslaptis. Ir aš įtariau, kad jis man kalba apie tai veikiau tam, kad užsipelnytų nemokšos susižavėjimą, nei siekdamas išsakyti tiesą“ (3).

Laiško pabaigoje Descartes paprašė Bacmano kaip galima nuodugniau paaiškinti šio meno prigimtį: „Vis dėlto aš norėčiau ištyrinėti šį klausimą, jei turėčiau minėtą knygą. O kadangi jūs ją turite, prašau ištyrinėkite ją laisvalaikiu ir praneškite man, ar jūs manote, kad šis „menas“ yra toks išradimas“ (ten pat).

Galiausiai 1637 metais išleistuose „Samprotavimuose apie metodą“ Descartes, kuriam jau buvo ganėtinai įgrišę aiškinti savo filosofijos bei teisingo pažinimo pagrindimą, gana ironiškai, apibendrinamas lulizmo ir kartu atminties meno sąsajas su savo metodu, rašė: „Būdamas jaunas, aš mokiausi logikos iš filosofijos, o iš matematikos – geometrinės fizikos ir algebros. Šie

trys menai, arba mokslai, atrodo, turėjo truputį padėti mano ketinimui. Tačiau įsigilinęs aš pradėjau saugotis logikos, nes pastebėjau, kad silogizmai ir dauguma kitų jos nurodymų, užuot skatinę tyrinėti, leidžia aiškinti tik tai, kas jau žinoma, arba, kaip Lullijaus atveju, tuščiažodžiauti apie tai, ko nežina“ (4).

Neabejotinai tarp pirmųjų užsiminimų apie šias dvi (lulizmo ir atminties meno) temas ir savo samprotavimų apie metodą išdėstymo slypi ilgas ieškojimo kelias. Galime hipotetiškai teigti, kad šių dviejų menų genėzė Renesanso epochoje tiesiogiai veikė Descartes'o filosofinius mokslinio metodo ieškojimus. Be to, šios genėzės rekonstrukcija galėtų suteikti papildomą istorinę-kontekstinę prasingumą paties Descartes'o tvirtinimams.

Atminties meno magija. Atminties menas atsirado dar Senovės Graikijoje ir buvo aktualus tiek, kiek aktualus visuomenei atrodė žmogaus auklėjimas suteikiant jam tam tikrų žinių ir taip pakeičiant pačią žmogaus sielą. Jo aktualumas taip pat priklausė ir nuo to, kad nebuvo spausdintų knygų bei trūko prieinamos literatūros. Be abejo, tai, kad atminties menas buvo tiesiogiai susijęs su auklėjimu ir žinojimu kaip sielos formavimu ar amžinojo gyvenimo nusipelnymu, patį atminties meną pavertė ar religine-simboline, ar tiesiog okultine-simboline disciplina. Žinoma, šis menas kito, besikeičiant simboliinio mąstymo pobūdžiui antikoje, viduramžiais ir Renesanso epochoje. Atminties menas nuo pat pradžių skleidėsi kaip įsimintino teksto susiejimas su įspūdingais, pamokančiais ar tiesiog gelbstinčiais vaizdiniais, emblemomis, vietovėmis ir užrašais. Viduramžiais atminties vietos, kuriomis remiantis buvo studijuojama gramatika, poezija bei kiti mokslai, taip pat traktuojama Biblija, buvo tiesiogiai siejamos ar su šventomis ikonomis, ar su Pragaro ar Rojaus vietomis, su žymiausiais bibliniais vaizdais. Kiekviena tokia šventa vieta turėjo ne tik asociatyviai padėti įsiminti tekstą, bet ir galėjo pagelbėti tikinčiajai sielai suvokti ją gelbstinčią tiesą ir apsisaugoti nuo pikto. Kiekvienas toks vaizdas galėjo turėti ar dangiškosios galios, ar šį vaizdą netinkamai sudariusio proto trūkumą, galėjo artimai sietis su gelbstinčiais ar pragariškais žvaigždžių išsiliejimais. Todėl viduramžiais atminties menas neretai siejosi su šventąja ikonografija. Be to, atmintis buvo tiesiogiai siejama su pačia žmogaus sielos esme, su tuo, kas tiesiogiai santykiauja su Aukščiausiuoju ir kame galima rasti Dievo Logą. Todėl jau Augustinas, kalbėdamas apie žmogiškąją trejybę, netobulą šv. Trejybės vaizdinį, ją interpretuoja kaip Atmintį, Suvokimą ir Valią. Paskutiniosios dvi šiuolaikinėje filosofijos istorijoje buvo pakankamai apmąstytos, o pirmoji į filosofijos istorijos refleksijų lauką kaip reikšmingas faktorius įžengia tik po F. Yates paskelbto *The art of memory*.

Renesanso epochai yra svarbios tokios atminties meno kryptys: 1) tradicinis viduramžiškasis, arba sakralinis, atminties menas, 2) lulizmas, 3) okultiniai atminties menai, arba atminties meno magijos, ir pagaliau 4) ramizmas. Paskutiniuosius trys atminties meno rūšys atspindėjo Atgimimo meto mąstymo pobūdį ir nulėmė daugelį specifinių Renesanso filosofinių ir retorinių įrodinėjimų.

Ramonas Lullijus, jo loginė mašina ir kabala. Kabalistinė mistika susiformavo tik pirmaisiais mūsų eros amžiais ir buvo paveikta įvairiausių gnosticizmo bei neoplatonizmo atmainų, katarų judėjimo religinių pažiūrų. Tačiau patys kabalistai teigia, kad jų tradicija nerašytiniu, kalbiniu būdu (ir todėl istoriškai sunkiai įvertinamu) buvo perduodama iš kartos į kartą pradedant pačiu Moze. Kabalistikos atgimimas prasidėjo viduramžių Ispanijoje (XIII–XIV a.), kurioje tuo metu kovojo ir viena per kitą plėtojosi trys kultūros: judėjų, musulmonų ir krikščionių. Būtent todėl tuometinis žydų kabalistikos atgimimas paveikė kai kuriuos XIV amžiaus Ispanijos krikščionybės atstovus, tarp kurių ypač išskirtinas Ramonas Lullijus (1232–1316) (5). Jis, suvokdamas religinių karų beprasmybę (tuo metu vyko kryžiaus karai vaduoti Jeruzalę), buvo apimtas religijų sutaikymo idėjos, dėl to sukūrė originalią loginę „mašiną“, kurios dėka buvo tikimasi įrodyti visas religines, pasaulio sandarą aiškinančias tiesas, ir kartu panaikinti religijas skiriančias priežastis. Jo siūlomas pasaulio sudėties variantas buvo pagrįstas keturiais esminiais aristoteliškos gamtos elementais: žeme, vandeniu, oru, ugnimi bei jų svarbiausiomis savybėmis – šalčiu, drėgme, sausra ir karščiu. Aristotelis savo fizikoje šių elementų bei jų savybių kombinacijomis siekė paaiškinti visų kūnų sudėtį bei gravitacinį ir levitacinį judėjimus. Anot Lullijaus, visos šios savybės yra taip pat būdingos septynioms planetoms bei dvylikai Zodiako ženklų. Tų ar kitų elementų, savybių dominavimas lemia žemiškų kūnų ir žmonių elgseną bei jų santykius su dangiškaisiais kūnais. F. Yates, nagrinėdama Lullijaus pasaulio koncepciją, pažymi, kad tai buvo veikiau ne astrologinė, o „astralinė versija“ (6). Ir išties savajame *Tractatus de astronomia* (1297) Lullijus nagrinėja astralinės medicinos perspektyvas, o ne astrologinio determinizmo pasireiškimus. Šia proga mąstytojas pasisakė prieš astrologinių horoskopų reikšmės perdėjimą aiškinant žmonių likimą. Vėliau šią astralinę astrologijos kritiką palaikė bei toliau plėtojo tokie Renesanso korifėjai kaip Pico della Mirandola, Giordano Bruno, J. Dee bei žymusis astralinės medicinos atstovas Paracelsas.

Siekdamas įgyvendinti religinio sinkretizmo idėją, Lullijus sukūrė savo Didįjį Meną, pagrįstą *Bonitas* (Gėrio), *Magnitudo* (Didybės), *Aeternitas* (Amžinybės), *Potestas* (Galios), *Sapientia* (Išminties), *Voluntas* (Valios), *Virtus*

(Dorybės ar Kovingumo) sąvokų bei jų junginių manipuliacijomis. Visos šios dorybės buvo surašytos į atskirus skritulius, kurie buvo išdėstyti pakartojant kiekviename dieviškosios hierarchijos lygmenyje ir numatant griežtą algebri- nių dėsningumų paisymą bei kabalistinių geometrinių simbolių laikymąsi. Tačiau šiuo atveju kabalistiniams simboliams buvo suteikta taip pat atitinkamų krikščioniškų simbolių reikšmė: trikampis žymėjo šv. Trejybę, apskritimas reiškė Dangų, kvadratas – keturis svarbiausius aristoteliškus elementus. Skirtin- gai nuo visų to meto Ispanijos kabalistų, Lullijus išvertė į lotynų kalbą 22 hebrajų abėcėlės raides ir atitinkamai lotyniškai jas komentavo, tuo iš princi- po pakeisdamas visą šio meno prasmę. Nuo šiol Lullijaus išdėstytas krikščio- niškasis kabalistikos variantas tapo veikiau ne mistika, o turinčia ypatingą reikšmę sakraline magija, sudėtinga, praktiškai orientuota analitine techni- ka, tolimu skaičiavimo mašinų prototipu. Daugelį judėjų aiškintų bei plėtotų idėjų šis mąstytojas pakeitė šv. Augustino, Dionisijaus Areopagito koncepci- jomis. Jis taip pat išvertė itin svarbių kabalistinėms meditacijoms judėjų de- monų vardus į atitinkamus krikščionių angelų vardus. Visa tai turėjo didelės reikšmės Renesanso demonizmui, kai daugeliu atvejų tamsiuosius požemių demonus-gaivalus buvo bandoma pakeisti (pvz., alchemijos seansų metu) krikščionių angelų vardais, tuo išvengiant piktų pragaro įtakų ir išganančios inkvizicijos hausmės.

Kaip pastebi Markas D. Jonsonas, Lullijaus loginė argumentacija numatė idėją, kad kiekviena individuali būtis yra konkreti *scala creaturarum* (kūrinių laiptų) dalis, kuri yra tapati dieviškumo laipsniams konkreti esencijų realiza- cija. Ši hierarchinė kūrinių struktūra savo forma buvo analogiška krikščioniš- koje, judėjiškoje ir islamiškoje tradicijose. Toks formalusis Lullijaus realiz- mas leido jam teigti moralinį ir religinį šių tikėjimų identiškumą. Hierarchi- nio principo dėka mąstytojas suformulavo tropologinę kūrinių egzegezę, ky- lančią iš *scala creaturarum*, ir taip tradiciniu viduramžių epistemai būdu pagrin- dė visą savo kabalistinę religijų ir gėrio sampratų vienijimosi koncepciją (7). Pati Lullijaus mašinos geometrinė konfigūracija (matematiškai tikslus ir pro- porcingas loginių skritulių susiejimas) bei tradicinė viduramžiška kūrinių laiptų idėja paskatino Lullijų ir jo gausius pasekėjus atsigręžti į tuo metu gana paplitu- sį atminties meną, kuriame buvo prisilaikoma analogiškų matematinių, geomet- rinių atmintinių vaizdinių suskirstymų bei kūrinių tobulumo pakopų idėjos.

Renesanso epochoje vyravo ir tradicinė kabala, ir Lullijaus inspiruota bei daugelio Atgimimo mąstytojų plėtota krikščioniškoji kabala. Kalbant apie pas- tarąją, reikia išskirti tokius jai būdingus bruožus: 1) Atgimimo metu vyravo tikėjimas, kad kabala ne tik gali, bet ir įrodė visas krikščioniškas tiesas ir visa- da tai gali pakartoti; 2) buvo tikima, kad manipuliuojant hebrajų (ar lotynų)

abėcėlės raidėmis, galima įrodyti, kad Jėzaus vardas reiškia Mesiją (Messiah); 3) krikščioniškai traktuodami kabalą, daugelis Renesanso filosofų, humanistų norėjo ją susieti su jau minėto hermetizmo idėjomis; 4) kadangi šiai žydu mistikai buvo būdingas specifinis mistinis požiūris į skaičių prigimtį bei jų reikšmę, tai ji dažnai būdavo tapatinama su pitagorietiška-neoplatoniška numerologija, tokiu būdu suartėdama su Atgimimo dailės ir taikomaisiais menais.

Visos šios krikščioniškos kabalistinės idėjos leido Ramonui Lullijui sukurti savitą atminties meno versiją, tapusią pamatu vėlyvesnėms, renesansiškoms atminties meno teorijoms. Pirmiausia Lullijaus atminties menas kilo ne tiek iš tradicinių antikinių ir viduramžiškų retorinių ir šventųjų tradicijų, kiek iš vadinamojo augustinieškojo platonizmo, kuriame dominavo neoplatoniškos tendencijos. Todėl čia atmintis buvo tiesiogiai siejama su dieviškųjų išsiliejimų (emanacijų) teorija bei dangiškosios hierarchijos, būdingos ir žydu religijai, ir islamui, ir krikščionybei, principais. F. Yates savo žymiajame idėjų istorijos žanro kūrinyje *The art of memory* („Atminties menas“) pastebėjo, kad „visas Lullijaus menas rėmėsi į *Dignitates Dei*“ (8), t. y. į Dievo puikumą (tiksliau – Puikumus), Jo kilnumą. Šis buvo išreiškiamas dieviškųjų vardų ir jų gėrio savybių hierarchijomis. Kiekviena tokia neoplatoniška sistema turėjo padėti ne tik tinkamai atsiminti, bet teisingai kosmiškai ir dieviškai suvokti įsimintiną, nes visa turėjo būti išdėstyta pagal analogišką tvarką. Pažymėtina ir tai, kad jo sukurtasis *Ars Magna* buvo vienas pirmųjų mąstymo modeliavimo mechaninėmis priemonėmis pavyzdžių. Be to, pastebėtina, kad lulistinis atminties menas, tiesiogiai susietas su kabala ir pitagorizmu, numatė, kad patys dieviškieji, gelbstintys ir dovanojantys palaimą prisiminimai gali įvykti sąveikaujant su kabalos dėka atskleistais hebraiškais žodžiais ar su turinčiais kosminę galią geometrinių figūrų vaizdiniais. Į šį faktą, kaip jau pastebėjome, dėmesį atkreipė ir Descartes'as. Taigi loginės mašinos sukūrimas ir jos susiejimas su atminties menu bei kabala, siekiant parodyti ir įrodyti bet kokią, tarp jų ir religinę, tiesą, leidžia laikyti Lullijaus *Ars Magna*, kartais dar vadinamą *Ars parva*, tolima dekartiškojo metodologizmo ištaka. Pirmasis į lulizmo ir karteziško metodologizmo artumą yra nurodęs Leibnizas.

Be jau minėto Pico della Mirandolos, žymiausi Lullijaus šalininkai ir kabalos propaguotojai Renesanso epochoje buvo Johannes Reuchlinas, Franciskas Giorgijus, Henris Cornelijus Agrippa, Johnas Dee. Cornelijų Agrippa (1486–1535), teisėtai siedamas su Lullijumi, mini ir Descartes. Pastebėtina, kad visiems čia paminėtiems Renesanso epochos mąstytojams buvo būdingas didelis susidomėjimas ne tik kabala, bet ir įvairiausiomis magijomis, okultinėmis idėjomis, hermetizmu. Tai, be abejonės, atsispindėjo ir daugelio jų puoselėtame atminties mene.

Okultinės Atminties magijos kyla iš lulizmo, tačiau čia atsiminimo ištaka ir tekstų siejimo procedūra rėmėsi ne Dievo, o žmogaus orumu, jo kūrybine ir magiška prigimtimi. Todėl atmenamus tekstus buvo ne tiek svarbu susieti su Aukščiausiuoju ar jo atributais, kiek su palankiomis žmogui bei jo pragmatiniams tikslams Dievo, angelų, demonų bei žvaigždžių energijomis, pagaliau su vaizduotės galia, kuri, kaip teigė to meto magai, esanti svarbiausias okultinių menų pamatas.

Vienas žymiausių atminties meno ir mnemoninės magijos atstovų buvo Giordano Bruno. Savo atminties teoriją jis parėmė platoniską pažinimo kaip idėjų tikrovės prisiminimo koncepcija, gnostine eonų-demonų aktyviai energetiškai veikiančia simbolika bei hermetine dieviškosios žmogaus prigimties samprata. Visi šie konceptai paskatino Bruno teigti, kad atminti platoniska prasme reiškia tapti, pakilti, substancionaliai transformuotis, įveikti šešėlių („antspaudų“) vergiją ir pagaliau virsti Dievu (demonu). Kitas Bruno, o be to, jam artimų mąstytojų, pavyzdžiui, Roberto Fluddo, atminties magijos šaltinis buvo energetiškai galingų makrokosmoso ir mikrokosmoso vaizdų, topografijų, juose viešpataujančių simpatijos ir antipatijos galių bei harmonijos principų paieška. Tokių mnemoninių vietovių puikiausias pavyzdys buvo taisyklinga Dantės „Pragaro“ topografija. Šias atrastas ir filosofiskai, religiškai ar okultiniais būdais pagrįstas bei įsimintas vietas, emblemas buvo patariama susieti su norimu įsiminti tekstu. Bruno šią įsiminimo techniką siejo su Egipto statulų magija: „Egiptiečiai, norėdami iš dievų išprašyti kokių nors dovanų ar malonių, besiremdami slapčiausia magija, naudodavosi tam tikrais gamtos kūnais, kuriuose slypėjo dieviškumas ir per kuriuos šis dieviškumas galėjo ir norėjo pasireikšti bei pranešti apie save. Štai kodėl egiptietiškos apeigos dievų garbei nebuvo tuščias prasimanymas, o gyvas, pačias dievų ausis pasiekiantis balsas“ (9). Ir toliau: „Visas šias magiškas ir dieviškas apeigas (kurių dėka žmonės taip lengvai priartėdavo prie dievybės) apverkė Trismegistas, kai kalbėdamas su Asklepijumi sakė: „Ar matai, o Asklepijau, šias gyvas, pilnas jausmų ir dvasios, atliekančias tiek daug puikių darbų statulas? Sakau, kad šios statulos yra ateities pranašės“ (10).

Bruno yra parašęs keliolika darbų, kuriuose pagrindinis dėmesys buvo skirtas atminties meno magijai: *De unbris idearum* („Apie idėjų šešėlius“, išleistas Paryžiuje 1582 m.), *Ars memoria et cantus Circaeus* („Atminties menas ir Circėjos giesmės“, išleistas Paryžiuje 1582 m.), *Sigillus sigillorum* („Antspaудų antspaudai“, išleistas Londone apie 1583 m.). Iš dalies su šia tema susietas *De magia et theses de magia*. Visuose šiuose gausiuose atminties menui skirtuose darbuose Bruno platoniską pažinimo teoriją sieja su hermetizmu ir su kai kuriais kabalistikos elementais. Tačiau visa tai vienija svarbiausia – skli-

dina heroiško entuziazmo (*eroici furori*) meilė. Todėl, anot Bruno, galima naudotis ne tik įprastinėmis mūsų vaizduotę ir mąstymą stiprinančiomis technikomis, bet ir erotiškai energingais laisviausiais poetiniais vaizdiniais, kurių dėka tikimasi „išlaisvinti žmogiškąją dvasią ir pažinimą“ (11). Meilė, filosofija, poezija ir laisvė – štai ta nesenkanti kūrybinio įkvėpimo, heroiško entuziazmo versmė, į kurią Bruno kvietė kreiptis, mums siekiant prisiminti savo dievišką kilmę ir aukso amžiaus metą. O jei jau atrastas esminis prisiminimo principas, būdas, leidžiantis žmogui pakilti virš dabarties sumaišties ir vergovės į neblėstančios šlovės laisvę, tai galima šias valią sustiprinančias ir asociacijas žadinančias technikas, amuletus ir emblemas sukurti ir išdėstyti tokiu būdu, kad jos ir neišprususį skaitytoją paskatintų išvaduojančiai ir transformuojančiai meilei bei fantazijai. Tokio pobūdžio atminties magiją jis išdėsto kūrinyje *Cena de le ceneri* („Nuostabioji vakarienė“, išleistas Londone 1585 m.), – kūrinyje, kur tamsios Londono gatvės virto atminties, skatinamos įspūdingų dramų ir kerinčių istorijų, vietomis.

Aptariant renesansišką atminties meno magijos fenomeną pravartu prisiminti Giulio Camillo atminties teatrą. Anot Giullio, žmogus – tai mikrokosmosas, kuriame slypi pasaulio pilnatis. Teatras – tai magiškasis mechanizmas, kuriuo pašaukiamos ir prisimenamos šio pasaulio daiktų prasmės, kosminių ir žemiškų vyksmų tiesos. Atmintis – tai didžioji Visatos paslapčių knyga, pagal savo reikšmę žmonijai prilygstanti Gamtos knygai ir Šv. Raštui. Ši knyga gali mums atsiverti dėka tos energijos, to įspūdzio, kuris amžiams liko įspaus-tas teatro ložėse, perėjimuose, kai šiuos susiejome su Zodiako ženklais bei žymiausiais Jehovos, demonų ir angelų vardais. Norint, kad teatras atliktų savo atmintį žadinančią veiklą, reikia kėdžių, ložių ir įėjimų eiles išdėstyti analogiškai dangiškųjų hierarchijų ir Zodiako ženklų tvarkai.

Pierre de la Ramee, dažniau vadinamas *Peter Ramus* (1515–1572), iškėlė idėją ir paskatino judėjimą, pavadintą *ramizmo* vardu, siekiantį tokių „naujesnių ir geresnių prisiminimo būdų“, kurių dėka būtų galima reformuoti ir supaprastinti visą švietimo bei auklėjimo sistemą (12). Tam tikslui pasiekti buvo sukurtas naujas metodas, kur kiekvienas atmintinas subjektas buvo išdėstomas pagal „dialektinę tvarką“. Čia viskas buvo sugrupuojama pagal tam tikrą schemą, kur pagrindinis arba įvadinis atmenamo dalyko aspektas buvo pirmas, o kiti išsidėstydamo priklausomai nuo to, kaip jie siejasi ar kyla iš pirmojo, t. y. sekė serija dichotomijų, priklausomų nuo individualių daikto ypatybių. Tokia vieno daikto schematinė prezentacija ir buvo atmenamoji tvarka. Prisiminus tai, kad iki pat P. Ramuso retorinės kalbos būdavo prisimenamos, jas susiejant su tam tikromis įsimintinomomis vietomis, emblemomis ar vaizdais, galima buvo teigti, kad šie atminties meno pakitimai tiesiogiai pa-

lies retoriką bei oratoriaus pateikiamų įrodymų meną. Taip dialektinė logika pamažu ėmė absorbuoti atminties meną. F. Yates teigia, kad Ramus metodo problemą identifikavo su atminimo problemomis. Savo kūrinyje *Scholae in liberales artes* jis kritikuoja atminties vietas ir vaizdinius, jiems priešindamas schematinės ar genetinės priklausomybės tvarką. Jis neigia stiprių ir emocionaliai veiksmingų emblemų kūrimą ir su šia kūryba susijusį lakios vaizduotės lavinimą, būdingą ir tradiciniam, ir lulistiniam (kuriuos puoselėjo ir Bruno) atminties menui, teigdamas, kad dialektinis metodas natūraliai kykla iš proto veiklos, ir todėl yra natūralus bei nepakeičiamas mūsų mąstymui. Ramizmas, kaip nauja lavinimo sistema, paplito tik protestantiškose šalyse, ir tai yra susiję su ten paplitusiu šv. paveikslų neigimu – ikonoklazmu. O katalikiškose šalyse žymiai didesnis dėmesys buvo skiriamas vaizdiniam gramatikos ar Biblijos suvokimui. Ramus atvirai neneigė okultizmo ir nesiekė jam priešinti savo supaprastinimų strategijos. Atvirkščiai, Bruno ir jam artimi mąstytojai savo magiškuosius atminties menus priešino ramizmui. Ramuso koncepcija buvo pažymėta pragmatinio tikslo siekimo, kuris tapo galimas ir būtinas protestantiškai religijai ir etikai bei būsimai naujai religinei simbolikai. Luhterio principas *solo fide* giliai palietė visą švietimo ir lavinimo sistemą, kai iš pažiūros neutralūs proto principai tapo pamatiniais, siekiant išvengti bet kokios šventosios, o kartais ir okultinės, ikonografijos.

Taigi sutikčiau su F. Yates, teigiančia, kad atminties meno istorija buvo ne kas kita, kaip metodo istorija. Tą patvirtina ir tai, kad pirmasis terminą „metodas“ šiuolaikine prasme ėmė vartoti P. Ramus, norėdamas apibūdinti naujuosius prisiminimo klasifikuojant principus (13). Naujųjų amžių mąstymo simbolika gimė pradėjus abejoti bet kokiais išoriniais simboliais, o žmogaus išsilavinimą sieti su paprastumu ir sau pačiam adekvačiu protu. Greitis ir efektyvumas, imanentinis objekto logiškumas ir proto schematizmas – štai kas nuo šiol turėjo garantuoti atmenamų dalykų atsiskleidimą tikrajai žmogaus esmei. Skepticizmas, nepasitikėjimas sakralinėmis emblemomis, abejojimas ikonų galia, šaipymasis iš žmogiškojo puikavimosi, veidmainiavimo – visa tai ryškiai atsispindėjo daugelyje Renesanso humanistų darbų. Ypač ryškios pironistinės nuotaikos vyravo M. Montaignio darbuose, kurių daugumą R. Descartes puikiai žinojo.

Reikia pastebėti, kad P. Ramus specialiai neginčijo nei lulizmo, nei okultinių atminties meno krypčių. Be to, atmintina ir tai, kad pastarosios kuo puikiausiai skleidėsi net iki XVII amžiaus pabaigos. Tačiau skepticizmo ir ramizmo pažadinta desakralizuota atminties samprata tiesiogiai paveikė F. Bacono ir R. Descartes'o filosofijas, kai šie savo metodą siejo su vidinėmis, loginėmis prisiminimų schemomis. F. Baconas „Naujajame Organone“ rašė: „Konstitutyvūs pa-

vyzdžiai <...> iš esmės yra tvarka arba paskirstymas, kurie akivaizdžiai, kaip ir vietos atminties mene, padeda atminčiai ir kurie gali būti arba vietos, tiesioginė šio žodžio prasmė, kaip, pavyzdžiui, durys, langas <...>, arba kas tik norite (svarbu, kad tik jie būtų išdėstyti eilės tvarka). <...> Panašaus pobūdžio vietos gerokai padeda atminčiai ir iškelia ją aukštai virš natūralių jėgų“ (14).

Jei prisiminsime jau cituotą Descartes'o reakciją į Lamberto Schenkelio knygą „Apie prisiminimo meną“, kuriame tradiciniam atminties menui yra priešinama pirmosios priežasties ir iš jos genetiškai kylančių pasekų loginė idėja, galėsime sutikti su F. Yates iškelta prielaida, kad Renesanso epochos atminties menas ir čia besirutulioję apmąstymai tapo Descartes'o metodo koncepcijos pamatu. V. Hösle savo paskaitose apie Descartes'o filosofiją, jo skepticizmą taip pat sieja su reformacija bei su ja susijusiu pasaulėžiūrinio lūžiu. Radikaliu abejojimu pagrįstos tiesos koncepcija kilo iš konfesinio skilimo, kurio išraiška buvo „*crise pyrthonienne*“ (pironizmo krizė). Protestantiškasis lūžis, reikalavęs rasti absoliučią tiesą bei jos patvirtinimą tik savyje, nulėmė to abejojimo, iš kurio pats protestantizmas kažkada iškilo, bet kokiais simboliais krizę. Negana to, Hösle teigia, kad „subjektyvaus tikrumo paieška, be abejonės, atitinka protestantizmo principus, nors Descartes ir liko kataliku“ (15). Galima būtų pridurti, kad Descartes'o katalikiškas tikėjimas buvo labai liberalus. Ką reiškia vien tai, kad jis 1618 metais Olandijoje savanoriu įstojo į protestantų armiją bei studijavo protestantiškoje Bredno mokykloje. Be to, pažymėtina ir tai, kad brandžiausius savo kūrybos metus jis praleido būtent Olandijoje, kur dominavo pakankamai laisvas protestantiškas tikėjimas ir ikonoklazmo dvasia.

Descartes'o propaguotas metodinis abejojimas ir nepasitikėjimas išoriniais vaizdais ir sąvokomis savo struktūra atitinka protestantiškąjį abejojimą ikonografiniais ženklais, kas ir suartina Ramusą, protestantizmą ir Descartes'o filosofiją. Lutheriui ir Kalviniui nepasitikėjimas išorinėmis emblemomis, talismanų piešiniais, ikonomis ir kitomis išorinėmis tikėjimo išraiškomis buvo pagrįstas jų apeliacijomis į grynąjį beprielaidišką tikėjimą kaip į tikrąjį dieviškos malonės ir išsigelbėjimo ženklą, kitaip tariant, kaip į tikrąją tiesą. Todėl galime teigti, kad Descartes'o *cogito ergo sum* yra analogiškas Lutherio *solo fide*. Abu numato nepasitikėjimą, kaip tikrosios tiesos teigimo prielaidą. Krikščioniškasis atminties menas buvo susietas su gelbstinčių vaizdinių – ikonų, padedančių mums pasiekti Aukščiausiojo malonę, idėja. Tačiau svarbiausia čia buvo ne patys vaizdiniai, o Dievo malonės, jo meilės šviesa arba tiesiog dalyvavimas dieviškajame Loge. Į tai atkreipė dėmesį daugelis mąstytojų, rutuliodami savąsias kosmologines ir okultines atminties sistemas. Protestantizmas, neigdamas bet kokią ikonografiją ir atitinkamai ikonologiją, reikala-

vo atitinkamų pokyčių ir edukacinėje sistemoje bei atminties meno teorijoje. P. Ramus, atsisakydamas bet kokio magiškumo ir simbolių šventumo, vis dėlto savo metodinėse loginėse taisyklėse apeliuoja į Aukščiausiojo siunčiamą malonės šviesą, kuri jau nuo Thomo Aquiniečio laikų buvo siejama su atmintimi. Todėl čia mes galime iškelti prielaidą, kad Ramus tiesą mąstė kaip tai, kas randama metodiniu abejojimu ir kas gali būti vėliau tinkamai dialektiškai išrutuliuota. Nors Ramus ir nesukūrė jokios naujos filosofijos, tačiau protestantizmo, ramizmo bei atminties meno idėjos ir joms pašvęsti kūriniai, be abejonės, kaip matėme iš anksčiau pateiktų citatų, buvo žinomi Descartes'ui. Taigi Renesanso epochos pabaigoje šalia Dievo, demonų, makrokosmoso ir mikrokosmoso jėgų, laidavusių atminimo galią, atsirado genetinis loginis principas ir pasitikėjimas mokslinėmis objektyvacijomis, metodas, kuriame renesansiškieji harmonijos ir proporcijų kanonai buvo pakeisti griežtais geometriniais principais ir logika. Tačiau ir vieny, ir kitų tikslas buvo laiduoti tikrosios tiesos, sklindančios iš Aukščiausiojo akių ir savo malonės spalvomis nudažančių visą kūriniją, pažinimą. Garsioji dar Pranciškaus Asyžiečio mistiniu gyvenimu pažymėta ir Bonaventūros mistikoje aprašyta „Gamtos knyga“ (natūralusis Biblijos analogas) virto, atsisakius tradicinių sakralinių ikonų ir emblemų, geometriniu Descartes'o universumu ir genetinė-logine racionalizmo tradicija.

Literatūra

1. *Декарт Р.* Сочинения в 2 т. Т. 1. Москва: Мысль, 1989. С. 577.
2. Ten pat. P. 582.
3. Ten pat. P. 584.
4. *Dekartas R.* Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1978. P. 111.
5. *Yates F. A.* The occult philosophy in Elizabethan age. London: ARK, 1985. P. 9.
6. Ten pat. P. 10.
7. *Johnson M. D.* The spiriual logic of Ramon Lull. New York: Oxford University Press, 1987.
8. *Yates F. A.* The art of memory. Chicago, 1974. P. 175.
9. *Бруно Дж.* Изгнание торжествующего зверя. Париж, 1914. С. 164.
10. Ten pat. P. 168.
11. *Бруно Дж.* Диалоги. Москва, 1949. С. 58.
12. *Yates F. A.* The art of memory. Chicago, 1974. P. 232.
13. Ten pat. P. 369.
14. *Бэкон Ф.* Сочинения в 2 т. Т. 2. Москва: Мысль, 1978. С. 126.
15. *Хесле В.* Гении философии Нового времени. Москва: Наука, 1992. С. 14.